

GÖÇMEN KİMLİĞİ VE EMEĞİ, SİĞINMACI KİMLİĞİ VE İŞGÜCÜ PİYASASI

Polat S. ALPMAN*

Öz: Göç, göçmen ve sığınmacılar ile birlikte ortaya çıkan sorunlar sığınmacılar kadar ev sahibi toplumu da ilgilendirir. Suriye iç savaşı ile birlikte Türkiye'ye sığınan Suriyeliler hukuki, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal nedenlerden dolayı karmaşık bir sorunlar ağının içerisinde yer almaktadır. Söz konusu bu sığınmacı nüfusunun oldukça büyük bir bölümü sığınmacı kamplarının dışında, çeşitli kentlere yayılmış bir şekilde yaşamlarını sürdürmeye devam etmektedirler. Bu durum, Türkiye'deki sosyal yapının değişmesine neden olmakta, sığınmacıların ile ev sahibi toplum arasındaki ilişkilerin yüz yüze gerçekleşmesini kolaylaştırmakta ve her iki kesim için yeni sorun alanlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Türkiye'nin uyguladığı "Açık Kapı" politikasının çeşitli sonuçlarının yanısıra, sığınmacılar için çıkarılan "Geçici Koruma Yasası" hukuki olarak eksik, uygulama açısından da birtakım yetersizlikler içermektedir. Bu sorunların başında, geçici korumanın ev sahibi ülkenin imkân ve yetenekleriyle sınırlı olması ve geçici koruma sağlanan sığınmacıların "misafirlik"lerinin artık kalıcı hâle gelmesine paralel olarak ortaya çıkan sorunlar gelmektedir. Bu bağlamda özellikle sosyal politika eksikliği, hukuksal boşluklardan kaynaklanan statü kaybı, sığınmacıların 'doğru' tanınmalarını ve uyumu gözeten sosyal politikaların önüne geçmektedir. Sığınmacıların göç süreci ile birlikte yitirdikleri statülerinin ve haklarının yok sayılması, onları gittikçe ucuz emek gücüne faal ya da yedek bileşenlerinden birine dönüştürmektedir. Bu çerçevede gelişen sığınmacı kimliği, zorlayıcı bağımlılıklar, kimlik yitimi, süregelen hâle gelen mâdunluk ve kayıp nesiller gibi olgular tarafından yeniden üretilerek, sığınmacıların egemen emek rejimi içerisinde yeniden konumlandırılır. Bu çalışma, öncelikle 2011 tarihinden itibaren Türkiye'de tecrübe edilen göçmenlik deneyimleriyle ev sahibi toplumun birikim rejimi ve üretim ilişkileri arasında yaşanan çelişkileri, çalışmada geliştirilen dört konsept etrafında açıklamayı hedeflemektedir.

Anahtar sözcükler: emek, göçmen, zorlayıcı bağımlılık, mâduniyet, kayıp nesil

Immigrant Identity and Labor Asylum Seekers Identity and the Labor Market

Abstract: Problems with immigration and asylum seekers concerns directly asylum-seekers as well as the sheltered country. In this context, millions of people who have escaped from the ongoing civil war since 2011 have had to take refuge in other countries, especially in neighboring countries. Although Turkey's "Open Door" policy and provision of "Temporary Protection" for asylum seekers are in principle legal and conscientious there are some problems in practice. At the beginning of these problems are the problems that temporary protection is limited to the possibilities and capabilities of the host country and the problems arising in connection with the permanent establishment of temporarily sheltered asylum seekers. In this context, particularly the lack of social policy and the loss of status of asylum seekers resulting from legal gaps, prevent asylum seekers from adapting their expected adaptations to local social texture. Ignoring previously owned status and earnings of asylum seekers abuses their existence as subject and it obliges them to carry out their assigned roles other than the will of the subject. These backgrounds, such as compulsory dependence, identity loss, chronic subaltern and lost generations, are also the basis for the tension created by local social texture. In this study has been analyzed, firstly by considering the sociological background of the tension areas between the local social texture and the immigration experiences experienced in Turkey since 2011. Therefore, the purpose of this study is to explain emerging problem areas within the framework of concepts such as compulsory dependence, identity loss, chronic subaltern and lost generations with reference to the literature research of the related field.

Key words: labor, immigrant, compulsory dependence, subalternity, lost generation

Giriş

Göç, ister dış göç ister iç göç şeklinde gerçekleşsin ve "Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri" olarak tanımlanmaktadır. Buna, mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler dâhildir" (GTS, 2009). Sosyolojik ilgi açısından göç, sosyal bir olgu olmakla birlikte, sadece demografik

ya da hukuki nitelikleriyle değil; sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yapı ve ilişkiler çerçevesinde ve ilişkisel bağlamda ele alınmalıdır. Çünkü göç, "bir hareket veya sosyal hareketlilik olarak değerlendirilse de sosyolojik açıdan göçü ilgi odağı hâline getiren şey bu hareketlilik değil, hareketliliğe neden olan bu karmaşık faktörler bütünü ve göçle birlikte

*Dr., Yalova Üniversitesi, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü Öğretim Üyesi

Geliş Tarihi / Received : 07.09.2018

Kabul Tarihi / Accepted : 15.10.2018

yaşanan bireysel ve toplumsal değişimlerdir" (**Göker, 2015**). Dolayısıyla göç olgusu sosyal farklılaşmayı, sosyo-kültürel değişimleri, üretim-tüketim ilişkilerini ve bütün toplumsal alanları içeren etkileri nedeniyle, toplumsal değişim sürecinin, yeni uyum ve çatışma ilişkilerinin süreçlerini içerir (**Schäfers, 2003**).

Göçmenlerin kimliği ile *göçmen kimliği* birbirinden farklı iki kimlik inşasıdır. Göçmenlerin kimliği, göç eden kişilerin sahip olduğu kültürel, etnik, dini kimlikleri ile yerleştikleri yeni ülkedeki kültürel ve sosyal yapı arasındaki ilişkiyi esas alır. Genellikle göç edilen yeni ülke ile göçmenler arasındaki entegrasyon ve uyumun gerçekleşme sürecine ilişkin analizlerde kullanılan bu kavram, kültüralist bir paradigmaya sahiptir (**Monsivais, 2004; Eckert, 2006**). Buna göçmenlerin hukuki tanınma prosedürleri de eklenebilir (**Tinto, 2017**). Çalışmada ifade edilen göçmen kimliği kavramı ise göç eden kişilerin, göç ettikleri yerdeki sosyal, siyasal, ekonomik, hukuki, kültürel ilişkiler içerisinde yeniden inşa ettikleri, inşa etmek zorunda kaldıkları farklı bir kimliktir. Bu nedenle göçmen kimliği kavramı, doğduğu ülkeye geri dön(e)meyen, geldiği ülkeye de gerçek anlamda entegre olamayan göçmenlerin kimliğini açıklamak için kullanılan bir kavramdır.

Küreselleşmenin, iç çatışmaların, bölgesel ve kıtalararası savaşların, doğal afetlerin, kıtlık ve iklim değişikliğinin ve benzeri birçok durumun göç hareketlerini hızlandırdığı bir dönemde, bütün sosyal yapıların göç nedeniyle değişime zorlandığı öne sürülebilir. Göç, tümel bir kavram olarak, her türlü yatay hareketi kapsar. Ancak günümüzde bu olgu, genellikle ve sıklıkla, uluslararası ya da ülkeler arası göç için kullanılmaktadır (**Rouse, 1995; Rogers 1986**). Bu nedenle göçmen kavramına bitişik olarak kabul edilebilecek diğer iki kavramdan biri *mülteci*, diğeri ise *sığınmacı*dır. Çalışma içerisinde göçmen kavramının kapsayıcılığı göz önüne alınarak, sığınmacı kavramına odaklanılacaktır. Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye sığınmış olmalarına rağmen mülteci statüsü alamamaları, Türkiye'nin geçirmekte olduğu dönüşümün birçok handikabını yansıtan deneyimlerden biridir ve bu sürecin neden olduğu kimlik inşası ve bunun işgücü piyasasındaki karşılığı, çalışmanın temel ilgisini oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan sığınmacı kimliği kavramı, sığınmacı olmak dışında hukuki tanınmaları olmayan kişilerin Türkiye'deki konumlarını açıklamak için kullanılan bir tanımlamadır. Türkiye'ye sığınan ancak iltica edemeyen, mültecilik statüsünden

faydalanamayan milyonlarca kişinin, işgücü piyasası içerisinde sığınmacı olarak yer almalarını sağlayan başlıca faktörlerden biri, Türkiye'deki özgül koşullar içerisinde inşa edilen bu kimliktir.

1. Eşitsizlik rejiminin yeni kimlikleri

Göç, bir yönüyle, kimliklerin hareketi olarak yorumlanabilir. Sosyal bilimlerin alanında kimlik konusu önemi gittikçe artan anahtar bir kavram hâline gelmesine rağmen göç ve kimlik arasındaki ilişkilere yönelik ilginin yetersiz olduğu öne sürülebilir (**La Barbera, 2015**). Göç ve kimlik arasındaki ilişkinin çeşitli düzeyleri vardır. Bu düzeylerden ilki kültürel farklılık üzerinden açıklanır ve göçmenin kültürü ile ev sahibinin kültürü arasındaki mesafeyi eksene alır. Bu kültüralist yaklaşımlarda kimlik, ev sahibinin kimliğine ve kültürüne yönelik -genellikle- bir tehdit olarak algılanmaktadır. Özellikle popülist sağ siyasetlerin göçmenlerin kimliğini, toplumsal bütünlüğe yönelik bir tehdit olarak sunabilmelerinin arkasında bulunan faktörlerden biri bu kültürel mesafe argümanıdır. Burada *göçmen kimliği*, göç edilen yeni mekân ile göçmenin kültürel referanslarının uzaklığına göre şekillenir. Her göç süreci, göçmelerin kimlik referanslarını değiştirir. Ait olmak ile göçmen olmak arasındaki boşlukta kurulan *sığınmacı kimliği* ise her iki toplumun çelişkilerini bedeninde taşıyan göçmenin deneyimidir.

Mülteci "ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm köorkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi"dir ve bu nedenle bir başka ülkenin koruması altına girer (**GTS, 2009**). Oysa sığınmacı bekleyen, her an korunaksız kalması ve sınır dışı edilmesi muhtemel olan kişidir.

İlgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişiler. Olumsuz bir karar çıkması sonucunda bu kişiler ülkeyi terk etmek zorundadırlar ve eğer kendilerine insani ya da diğer gerekçeler nedeniyle ülkede kalma izni verilmemişse bu kişiler ülkede düzensiz bir durumda bulunan herhangi bir yabancı gibi sınır dışı edilebilirler (GTS, 2009).

Sığınmacının kim olduğu, göç edilen toplumla, o toplumdaki sosyal, siyasal, ekonomik, hukuki, kültürel ve benzeri toplumsal alanlarla kurduğu ilişki içerisinde belirlenir. Dolayısıyla sığınmacı kimliği,

toplumsal alanlardaki ilişkiler içerisindeki dinamikler tarafından inşa edilen bir kimliktir. Bu ilişkiler ise sınıfsal sömürü ve tahakküm ilişkilerine göre düzenlenmektedir ve sığınmacı kimliği, sınıf-ıçi ve sınıflar-arasındaki gerilimlerin düzenlenme biçimlerinin sonuçlarından biridir.

Sığınmacı kimliği, göç sürecinin doğası gereği karmaşıktır ve kendi içerisinde uyumlu olan ve olmayan çoklu kimlikler içerir (**Orozco ve Garcia-Zanello, 2009**). Bu nedenle göçmen kimliği ve/veya sığınmacı kimliği, yerinden edilme ile yeniden yerleşme süreçlerinin içerisinde gerçekleşen bir süreçtir. Göçmenin, sığınmacının ya da mültecinin kimliğinin ortaya çıkışında göç süreci tek başına rol oynamaz. Bunun nedenlerinden biri göç olgusuna ilişkin yaygın deneyimdir. Buna göre her göç süreci, emek göçüne dönüşür; göçün nedeni ne olursa olsun, göç süreci başladıktan sonra göçmenler, işgücü piyasasına faal ya da yedek işgücü olarak dâhil olurlar. Dolayısıyla bu dönüşüm, göçmenler ile ilgili olduğu kadar ev sahibi toplum için de geçerlidir. Göçmen ya da sığınmacı kimliğinin niteliğini, içeriğini, işlevini ve bu kimliğin inşa edilme koşullarını belirleyen birincil koşul işgücü piyasası ve bu piyasanın düzenlenme biçimidir.

2. Suriyeliler: İltica edemeyen mülteciler

Suriye iç savaşı sırasında Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin önemli bir kısmı Avrupa'ya gitmeyi hedefleyen kişilerdi.¹ Bu durum Avrupa ülkelerinin Suriyeli sığınmacılara yönelik uyguladığı vize politikalarının katılaşmasına neden oldu. AB dışındaki ülkelerde ise sınır geçişleri sıkı bir denetim ve kontrol altına alındı ve Suriyelilerin önemli bir kısmı Türkiye'de ikamet etmek zorunda kaldı. Buradaki sorunlardan biri Türkiye'nin mülteci politikasıyla ilgiliydi.² Türkiye'nin bölgesel koşulları öne sürerek taraf olduğu uluslararası anlaşmalara şerh koyması ve mültecilerin haklarını yok sayması, Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin niceliksel artışı ile birlikte karmaşık bir soruna dönüştü. Krizi aşmak için bulunan formüllerden biri, 22 Ekim 2014 tarihinde düzenlenen "Geçici Koruma Yönetmeliği" oldu. Böylece Suriyelilere mülteci statüsü verilmeksizin onların bazı haklardan faydalanmalarının önü açıldı. Fakat yönetmelikte sığınmacıların hakları, hukuki bir sorumluluk ve zorunluluk olarak değil; ev sahibi ülkenin kendi imkânlarına göre karşılanan bir destek olarak değerlendirildi (**Erdoğan, 2015**). Fazlasıyla yoruma açık ve devletin yükümlülükleri konusunda belirsizlikler içeren bu yönetmelik, en azından Suriyelilerin Türkiye'deki varlığına hukuki bir nitelik kazandırması bakımından önemliydi. Geçici

Koruma Yönetmeliği'nin (**2014: Md.1**) amacı şöyle açıklanıyor:

Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılardan, 4/4/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 91. maddesi çerçevesinde, uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirilmeye alınamayanlara sağlanabilecek geçici koruma işlemlerinin usul ve esasları ile bu kişilerin Türkiye'ye kabulü, Türkiye'de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye'den çıkışlarında yapılacak işlemleri, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirleri ve ulusal ve uluslararası kuruluşlar arasındaki işbirliğiyle ilgili hususları düzenlemektir.

Aynı yönetmeliğin 7/3 maddesinde "Geçici korunanlar, Kanun'a göre belirlenen uluslararası koruma statülerinden herhangi birini doğrudan elde etmiş sayılmaz" ibaresi yer almaktadır. Böylelikle, bir yandan bu yönetmelik yoluyla Suriyelilere görece hukuki statü verildiği söylenirken, diğer yandan bu statünün herhangi bir etkisinin, karşılığının olmadığı söylenmiş oldu. *Geçici Koruma*, sığınmacıların temel haklardan faydalanmalarını sağlamakla birlikte onların şimdi ve gelecekteki statülerine ilişkin herhangi bir düzenleme içermiyordu. Dolayısıyla yönetmelik, *Cenevre Sözleşmesi*'ne konulan çekinceyi sürdürmekte ve Avrupa dışından gelen göçmenlerin sığınma ve iltica haklarını göz ardı etmeyi sürdürmektedir. Hukuki anlamda, Türkiye'ye sığınan kişilere yönelik "dışlayıcı tutum sürmekte, sığınmacıların ülkedeki mevcudiyetleri uluslararası yükümlülüklerin bir gereği olarak değil, tek taraflı iyi niyet göstergesi olarak" sunulmaya devam etmektedir (**Akçabay, 2016**). Sonuç olarak bu düzenleme, Avrupa dışındaki ülkelere gelip Türkiye sığınan kişilere, uluslararası koruma statülerinden herhangi birini içermeyen bir statü verilmekteydi. 2016 rakamlarına göre Türkiye'de Geçici Koruma statüsü altında olan kişilerin sayısı yaklaşık 3,5 milyondur ve bu sayının gittikçe arttığı öne sürülebilir (**Erdoğan ve ark., 2017**).

Suriyeli sığınmacıların hukuki olarak gerçekçi ve etkili bir statüye sahip olmamaları, onları her türlü istismara ve sömürüye açık hâle getirdi. Bu istismar ve sömürüye neden olan bir diğer husus ise Türkiye'deki işgücü piyasasının aşırı esnek ve enformel niteliğidir. Gramsci'nin belirttiği üzere "Göçün kendine ait iktisadi yasaları vardır (**Gramsci, 2014**). Diğer bir deyişle göç dalgaları çeşitli ülkelere o ülkelerin farklı emek ve teknik ihtiyaçları doğrultusunda

gerçekleşir." Suriyelilerin kalabalık gruplar hâlinde Türkiye'ye gelmesi, Türkiye'de yapısal bir nitelik kazanmış olan enformel ve güvencesiz işgücü piyasasındaki istihdam rejimini yoğunlaştırdı ve işgücü piyasasındaki prekarizasyonu norm hâline getirdi.

Göçmen, mülteci ve sığınmacı kavramlarıyla ilgili üretilen belirsizliklerin sürdürülmesinin sonuçlarından biri, iltica edemeyen, yurttaş olamayan, bazı haklardan belirli kısıtlamalarla istifade eden milyonlarca kişinin ortaya çıkması oldu. Sığınmacı kimliği, böylesi bir sürecin içerisinde inşa edilen ve yurttaşlık imtiyazına sahip kişilerle bir arada yaşayan, kentsel alana ve piyasa ilişkilerine dâhil olan sığınmacıların inşa ettiği bir kimlik olarak tanımlanabilir. Bu iki durum, sığınmacıların hukuki statülerinin belirsizliği (ve bunun neden olduğu hak kayıpları, sosyal sorunlar) ve ekonomik alandaki esnek, enformel istihdam rejimi, Suriyelileri yeni bir kimlik inşa etmeye zorladı.

Kimlik bir deneyimdir ve bir öz taşımaz, kendiliğinden ve boşlukta oluşmaz. Kimliğin oluşmasını, ortaya çıkmasını, anlam kazanmasını ve sosyal ilişkiler içerisindeki konumunu belirleyen süreçler sınıfsal, sosyal, siyasal, hukuki, kültürel ilişkilerle belirlenir. Göçmenler açısından, göç öncesi kimlik ile göç sonrası kimlik arasında her zaman bir fark bulunur. Bu fark, göçün yönüne, göçmenin göç ettiği yerdeki konumuna ve ev sahibi toplumla göçmenler arasındaki ilişkilere göre düzenlenir. Rastlantısal değil konjektürel, yapısal değil ilişkiseldir.

Sığınmacı kimliğinin inşa edildiği sınıfsal, sosyal, siyasal, hukuki, ekonomik ve kültürel ilişkiler ağı onların tanınmasına ilişkin politikalara bağlı olarak şekillenir. Sığınmacı kimliğinin inşa edilmesinde etkili olarak rol oynayan dört farklı faktör ve dinamikten söz edilebilir. Bunlardan ilki göçmenleri maddun (subaltern)³ hâline getiren göç sürecidir. İkincisi, sığınmacıyı egemen piyasa ilişkilerine sığınmacı olarak dâhil olmaya zorlayan, zorlayıcı bağımlılıktır. Üçüncüsü anomik kimlik geçişi ve son olarak da nesil kaybıdır. Sığınmacı kimliğinin inşasında etkili olan sınıfsal, sosyal, siyasal, hukuki, ekonomik ve kültürel ilişkiler bu dört faktör ve dinamikler sayesinde gerçekleşmektedir ve bu kimliğin yeniden üretilmesine neden olmaktadır.

Bu faktörler ve dinamikler -yani göçün maddunlaştırıcı etkisi, işgücü piyasasına güvencesiz olarak bağımlı olma, kimliğin anomikleştirilmesi ve yeni gelen neslin yitirilmesi- sığınmacı kimliğini yeniden üretmektedir. Çünkü göçmen kimliği, etnik, dini, kültürel ya da siyasal kimliklere mensup olmaktan ciddi farklılıklar

içeren bir durumdur (Göksel, 2018). Göçmenler ve göçmen kimliği, nasıl tanınırsa tanınsın ya da onlara yönelik hangi entegrasyon politikaları uygulanırsa uygulansın, egemen birikim rejiminden bağımsız değerlendirilemez. Oysa Suriyeliler Türkiye'ye sığındığı dönemde onlarla ilgili yapılan ilk tanımlamalar dini bir içeriğe sahipti ve onlara İslam'ın ortaya çıktığı dönemdeki ilk Müslümanların Mekke'den Medine'ye göç ettiklerinde verilen isim verilmişti: Muhacirler. Onları karşılayan ve onlarla birlikte yaşayacak olanlar da Ensardı (Erdoğan, 2014).⁴ Asıl sorun, bu söylemin, sığınmacıların birçok hukuki, sosyal, ekonomik ve kültürel haklarının göz ardı edilmesini kolaylaştırmış olmasındadır. Yukarıda söz edilen ve sığınmacı kimliğinin inşa edilmesinde etkili olarak rol oynayan dört farklı faktör ve dinamik, sığınmacıların statüsüne ilişkin tanımlamaların, Ensar-Muhacir örneğindeki gibi, özcülükle yapılmış olması ve muğlak bırakılması, sığınmacıların kolaylıkla istismar edilmesinin ve sömürülmesinin yolunu açtı.

3. Enformel kimlikler ve işgücü piyasası

Kapitalist toplumsal formasyon içerisinde kimlikler, tahakkümün cisimleştiği bedenlerdir. Ekonomik, hukuki, siyasal ve benzeri alanlarda var olan tahakkümler, kimlikler üzerinde çalışır ve eşitsizliğin-ayrımcılığın içselleştirilmesini hedefler. Eşitsizliğin ve ayrımcılığın katmanlı bir biçimde gerçekleştiği kapitalist toplumsal alanlar içerisinde sığınmacı emeği, sınıfsal, etnik, dini, hukuki, siyasi ve kültürel kategorilerin iç içe girmesiyle birlikte oluşan istihdam rejimine bağımlıdır. Bir başka ifadeyle, çoklu tahakkümler, nesnel sınıf konumları ile çoğu zaman açıkça örtüşen ve birbirlerini yeniden üreten süreçler olarak şekillenmektedir.

Sınıf ve tabakalaşma çalışmalarında sıklıkla vurgulandığı gibi kimlikler, kentteki ekonomik mücadeleye içkindir (Siniša, 2004). Bu yaklaşımlara göre ekonomik alanda rekabet içerisinde bulunan gruplar, kimliklerini ekonomik alandaki rekabete dâhil etmektedir. Rekabet içindeki gruplardan biri, diğer grubu dil, din, soy, köken, cinsiyet, mezhep, bedensel ve benzeri niteliklerinden dolayı ekonomik alanda ve üretim ilişkilerindeki hiyerarşilerde görece aşağıya doğru itme eğilimindedir. Ekonomik alanda rekabet içerisindeki gruplardan biri, diğer grubun herhangi bir niteliğini koz hâline getirerek onu istismar ve sömürüye açık hâle getirmeyi başarabildiğinde, dezavantajlı grup, kendisinin dışlanmasına neden olan grupsal ya da kültürel niteliklerine daha çok sahip çıkma eğilimindedir. Bu durum genellikle egemen kimlik ya da grup tarafından ele geçirilen

sermayenin lehine yapılan hukuki düzenlemelerle ya da nepotizm gibi uygulamalarla giderek norm hâline gelir. Böylelikle ekonomik alan içerisindeki ilişkiler, egemen sınıfın ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş olur ve işgücü kendi içerisinde kimlikler yoluyla parçalanır. Kimi zaman bu durum, ekonomik alanın, rekabete girebilecek olanlar ve olmayanlar şeklinde düzenlenmesine neden olur ve yeni sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel sınırlar yaratabilir (**Hechter, 1976; Siniša, 2004**). Somut emek ve tüketim olanaklarıyla kurgulanan ve üretim yerine pazarı eksenine alan bu sınıfsal yaklaşım, kimliklerin ekonomik alanla ilişkisine yönelik analizin omurgasını oluşturmaktadır.

Emek hiyerarşisinde ve ekonomik alandaki ilişkilerde aşağı doğru itilenler arasında ortaya çıkan sınıf/ emek-içi çatışma, düzenli olarak istihdam edilenler ile büyük ölçüde işsizlikle boğuşan ya da emek piyasasına düzensiz istihdam yoluyla dâhil olan bir etnik ya da kültürel azınlık arasında olabildiği gibi göçmen işgücü ile ev sahibi işgücü arasında da gözlemlenebilir (**Harvey, 1985**). Egemen birikim rejimi içerisinde sığınmacılar, -tıpkı ev sahibi işgücü gibi- işgücü piyasasında güvencesiz, istikrarsız ve ucuz işgücü olarak istihdam edildiği için işçi sınıfı içerisindeki sınıf-içi çatışma, kimlikler üzerinden yeniden üretilir. Sığınmacılar, etnik, kültürel, dinsel kimlikleri ne olursa olsun, dışardan gelenler ve gitmesi gerekenler olarak kabul edildikleri için onlara yönelik sınıf-içi eşitsizlik ve ayrımcılık pratikleri olan kabul edilir.

Sınıfsal sömürü ilişkileri içerisinde sınıf-içi çatışma, istihdamla ilgili rekabetin hukuki, sosyal, siyasal ve benzeri alanlardaki tahakkümler ile gerçekleştirilmesini kolaylaştırmaktadır. İşgücünün, bir biçimde emek dışı niteliklerle kendini tanımlaması ve böylelikle sınıfın diğer üyeleriyle arasında ırkçı, mezhepçi, cinsiyetçi, ayrımcı ve uzlaşmaz setler inşa etmesi, ev sahibi işgücünün kendini ekonomik alanda avantajlı duruma getirmesinin ve kendileri dışındaki grupları rekabet alanının dışına çıkartmasının yollarından biridir (**Nilsson ve Wrench, 2009; Omi ve Winant, 1994**).

Türkiye özelinde, işgücü içerisindeki rekabet uzun süredir etnik, dini, cinsel, kültürel ve benzeri kimlikler ya da grupsal aidiyetler üzerinden gerçekleşmektedir. Suriye iç savaşından sonra sığınmacıların işgücü piyasasına dâhil olmasıyla birlikte bu çatışma, özellikle alt-sınıflar içerisinde daha da yoğunlaşmıştır. Enformel ve prekarize işgücü, iş bulabilmek, istihdam edilebilmek için kimliklerini daha

fazla ön plana çıkartarak kimlik hiyerarşisinin avantajlarından faydalanmaya ya da olası dezavantajlarını minimize etmeye çalışmaktadır. Emek-sermaye arasındaki çatışma kapitalist toplumsal formasyona ve düzene karşı bir tehdit oluştururken, kimlikler arasında gerçekleşen çatışmalar sınıf mücadelesinin zayıflamasına, gerçek sınıfsal çelişkilerin üstünün örtülmesine neden olduğu için sermaye sınıfı tarafından görece desteklenmektedir. Böylelikle "kapitalist düzene herhangi bir tehdit" oluşturmayan hatta egemen birikim rejiminin mukavemetini güçlendiren kimlikler arasındaki çatışmalar, her kimliğin üzerinde farklı çalışan tahakkümler sayesinde, sınıf-içi çatışmanın nesnel görünümü hâline gelir (**Harvey, 1985**).⁵

2011 sonrasında Suriyeli sığınmacıların İstanbul'daki iş piyasasında kendilerine yer bulmaları ve istihdam edilmeleri sürecinde sığınmacı kimliğinin inşa edilmesi önemli bir işleve sahiptir. Bu kimlik, her şeyden önce sığınmacıların çok ucuz, güvencesiz, düzensiz, ağır çalışma koşulları altında ve herhangi bir sosyal hakka sahip olmadan istihdam edilebileceklerini gösteren bir damga taşımaktadır. Bu damganın oluşmasında, sığınmacı kimliği üzerindeki mâdunlaştırıcı atfın belirleyici bir etkisi vardır.

3.1. Mâdun emeği

Suriye'den gelenlerin Türkiye'ye göç etme süreci savaş ve çatışmalar gibi nedenlerden kaynaklanan çeşitli travmaları ve anomiyi içerir. Bu anomi yapı-sallaşma eğilimindedir ve mâduniyet üretir. Özellikle kitlesel göçler, mâdunlaştırma potansiyeli yüksek göç hareketleridir. Çalışmaya konu edilen Suriyeli sığınmacılar açısından mâduniyet, göç ile başlayan ve Türkiye'ye yerleşme sürecinde devam eden bir süreçtir ve sınıfsal düşüş ve statü kaybı ile doğrudan ilişkilidir. Sığınmacı kimliğinin inşasında bu sürecin belirleyici olduğunu ve göç eden her Suriyelinin mâdunlaşmadığını, her Suriyelinin sığınmacı kimliğine ihtiyaç hissetmediğini belirtmek gerekir. Suriyeli sığınmacılar, daha doğrusu sığınmacı kimliğine sahip olanlar, göçle birlikte yeni yerleştikleri yerleşim yerinde barınabilmek için dışarıya karşı sessizleşirler. Bu sessizlik onların işgücü olarak sömürülebilmelerini ve böylelikle işgücü piyasasına dâhil olmalarını kolaylaştırır. Faal ya da yedek işgücüne dönüştükçe işgücü piyasasının emek bileşenlerinden birine dönüşürler. Ancak bu dönüşüm, sessizleşme-konuş(a)mama, talepkâr ol(a)mama koşuluyla sürdürülebilir. Bu nedenle horlanmaya, aşağılanmaya, aldatılmaya, taciz edilmeye, güvenlikten mahrum olmaya açık hâle gelirler. Sığınmacı kimliğinin ilk ve kurucu ögesi olan mâdunlaşmanın

kentte yer alabilmek ve kentsel ilişkilere dâhil olabilmek için başlangıç noktası olmasının neden olduğu hak kayıpları ise genellikle kültürel hegemonya ile içselleştirilir. Örneğin Suriyelilere Muhacir, Türkiye-lilere Ensar kimliklerinin atfedilmesi, sığınmacıların kendilerini hukuki olmaktan daha çok dini bir retorikle ve dini kurumlar aracılığıyla koruma altına almaya çalışmaları için önemlidir.

3.2. Zorlayıcı bağımlılık

Sığınmacı kimliği, ev sahibi işçiler için genellikle hoşgörü ile hor-görü arasında gidip gelen damganın nesnesidir. Mahallenin ortadan kalktığı, nüfusun, olağan koşulların oldukça üzerinde bir rakama ulaştığı İstanbul gibi şehirlerde, bu kimlik, bir yandan ucuz işgücü, yeni tüketiciler olarak değerlendirilir, diğer yandan ise egemen kimliğin yaşamakta oldukları sosyal, siyasal ve ekonomik sorunların günah keçisi ilan edilir ve nefret nesnesine dönüştürülür. Bir başka ifadeyle, sığınmacılar, piyasa ilişkilerine dâhil edilmek istenir, ancak kimlik hiyerarşisindeki konumları sürekli hatırlatılır. Ucuz işgücü olan sığınmacıların emekleri üzerindeki baskının devam edebilmesi için onlara yönelik eşitsizlik ve ayrımcılık pratiklerinin sürdürülmesi gerekir. Bu ikircikli tutum, sığınmacıların baş etmesi gereken gündelik yaşam deneyimlerinin bir parçasıdır ve sığınmacılar, bu kimlik aracılığıyla gündelik yaşam içerisinde yer almanın taktiklerini oluşturur.

Sığınmacıların işgücünün sömürülmesini kolaylaştıran bir diğer faktör, sığınmacıların "zorlayıcı bağımlılık" olarak tanımlanabilecek bir ilişki biçiminin içine sıkışmış olmalarıdır. Zorlayıcı bağımlılık, piyasa ilişkilerine bağımlı olan ve yaşamak için çalışmak zorunda olan proleter ve prekarize emek gücünün maruz kaldığı koşulların, sığınmacılara daha yoğun bir biçimde uygulanmasını içerir. Bu bağımlılığı yoğunlaştıran en önemli husus, onların sosyal haklardan yurttaşlar kadar faydalanmalarının önüne çekilen setlerdir. Her göç, nihayetinde emek göçüdür ve her göçmen bir biçimde göç ettiği yerdeki üretim ilişkilerine dâhil olur. Ancak sığınmacı kimliğine sahip olanlar, burada zorlayıcı bağımlılık olarak ifade edilen biçimde, üretim ilişkilerine dâhil olurken, örneğin uzun ve aralıksız çalışma saatleri, ücretlerini alamamak ya da istihdamlarının sürekli olmaması gibi birçok uygulamaya maruz kalırlar. Bu istismarlara yönelik hak talep edebilecekleri hiçbir hukuki ya da kişisel güvenceye sahip değildirler. Bununla birlikte Suriyelilere ücretsiz ilaç, telefon hakkı, düzenli maaş verildiğine ilişkin gerçek olmayan ve lümpen nefreti,

ırkçılığı körükleyen haberlerin gazete ve internet sitelerinde dolaşıma sokulduğunu da hatırlatmak gerek.

Sığınmacı kimliğine sahip olan kişiler, yurttaşlardan ya da yurttaşlık hakkına sahip olan egemen kimlikten farklı olarak, kamu kurumları, işgücü piyasası, sosyal yardım dernekleri ya da adli makamlar ve kolluk kuvvetleri karşısında eşitsiz ve dezavantajlı konumda yer almaya zorlanırlar. İstihdamda en altta yer alan, çalışma koşullarının bütün olumsuzluklarını taşıyan, kayıtsız çalışmak dışında seçeceği olmayan milyonlarca sığınmacı için bu koşullar, bir zorunluluk üretmektedir. Bununla birlikte bu koşullara olan bağımlılık, sığınmacıların emek arzı üzerindeki denetimi ve kontrolü keyfi ve kimi zaman kölelik koşullarına yakın bir çalışma rejimi üretmektedir (**Girit, 2015**). Bu istihdam rejiminin neden olduğu sorunlardan biri, sığınmacıların kayıtsız ve düşük ücretlerle çalışmalarına yönelik ev sahibi işçiler arasında yükselen ırkçı dalgadır. Örneğin bir "fırında ayda 1000 TL'ye çalışan kişinin yerine 300 TL'ye çalışacak bir Suriyelinin varlığı, toplumsal gerginliği" ve Suriyelilere yönelik ırkçı damgaları arttırmaktadır (**Erdoğan, 2015**). Oysa sığınmacılar eşitlik talep edemedikleri gibi karşılaştıkları eşitsizliklere karşı herhangi bir hak talebini de dile getirememektedir, çünkü bu eşitsizlik doğrudan yasalar tarafından düzenlenmektedir.

Suriyelilere verilen çalışma izni sayısı 2016 yılında 13 bin 285 kişi iken 2017 yılında 7 bin 685 kişi artarak 20 bin 970 oldu (**Mülteci-Der, 2018**). Yaklaşık dört milyon Suriyelinin yaşadığı Türkiye'de sadece 20 bin 970 kişinin çalışma izni alabilmiş olması, Türkiye'deki Suriyelilerin işgücü piyasasında en altta istihdam edilmelerinin nedenlerinden birini göstermektedir. Kayıt dışı çalışan Suriyelilerin sayısı ise bilinmiyor. Çalışma izninin verildiği durumlarda bile nerede çalışacakları da bu izinle düzenlenmektedir. Benzer bir durum geçici koruma düzenlemesinde de geçerlidir. Bu düzenleme eğitimden sağlığa, ulaşımdan barınmaya kadar gündelik yaşamın sıradan rutinlerinin tümünü kapsamaktadır. Dolayısıyla Geçici Koruma hakkı kazanan göçmenin nereye yerleşeceği, ne süreyle orada ikamet edeceği, ne sıklıkla kolluk kuvvetlerini bilgilendireceği, hangi hastaneye gideceği, çocuklarını hangi okula göndereceği ve benzeri birçok gündelik gereksinim, sığınmacıların gerçek koşullarının dışında düzenlenir. Bu düzenlemeler sığınmacıyı korumak ve onu egemen kültüre entegre etmek yerine, onu içinde bulunduğu koşullara uyum göstermesi için zorlayıcı bir etki yapar ve bu koşullara bağımlı hâle getirir.

3.3. Anomik kimlik geçişi

Mâduniyet ve zorunlu bağımlılık ile örülen sığınmacı kimliğinin inşasında bir diğer etken ise anomik kimlik geçişidir. Göç sonrasında işgücü piyasasına en alttan eklenen Suriyeli sığınmacılar için bu süreç yeniden anomikleşmenin yaşandığı bir süreçtir. Mâduniyet ve bağımlılık ilişkilerine bağlı olarak kimlik anomikleşir, sınıfsal düşüş ve statü kaybı nedeniyle de bulunduğu yerden daha aşağı itilir. Bu yeni kimlik, bir anlamda yitirmiş kimliğin neden olduğu ontolojik sancıyla başa çıkmak için inşa edilir. Anomik kimlik geçişi ve önceki kimliğin kaybedilmesine karşı gösterilen direnç, işgücü piyasasındaki eşitsiz ve ayrımcı üretim ilişkileri ile iç içe giren ve kişinin yücelttiği geçmiş ile umut ettiği gelecek beklentisi arasındaki 'şimdi'de inşa edilir. Buradaki anomi, kişinin, kendini daha önce tanımladığı kriterleri yitirmesi ile ilgilidir. Sığınmacının göç etmeden önce kendini tanımladığı ve kendini ait hissettiği grubun kimliğine ilişkin göndermelerinin sosyal karşılığının kalmadığı ya da işe yaramadığı yerde ortaya çıkan anomik kimlik geçişi, sığınmacı kimliğini yeniden üretmeyi sağlar. Yeni bir kimlik edinmek yerine kendisine atanan 'enformel' kimliğe yeni bir içerik yükleyerek oluşturulan bu kimlik, paradoksal biçimde, önceki kimliğin yitirilmesinin neden olduğu anomiyi aşma girişimlerinden biridir. Zedelenen haysiyetini, sosyal statüsünü yeniden kazanamadığında, egemen kimlik tarafından atfedilen damgayı, piyasa ilişkileri içerisinde yer alabilmek için kullanmaktadır. Sığınmacılar için anomik kimlik geçişi, inşa edilen yeni kimlikle gündelik yaşamı sürdürebilmenin yollarından biridir ve bu sayede ruhunda ve bedeninde hissettiği eşitsizlik, ayrımcılık yarasına anlam yükler (Erdoğan, 2007). Bu yüklenen anlam, aynı zamanda onun içinde bulunduğu koşullara içsel bir direniş geliştirmesini de sağlar.

3.4. Nesil kaybı

Sığınmacı kimliğinin inşa edilmesindeki uğraklardan sonuncusu nesil kaybıdır. Suriyeli sığınmacıların, mülteci ya da yurttaş statüsü kazanamamalarının neden olduğu belirsizlik, sadece onları değil, Türkiye'de doğan çocuklarını da kapsar. Türkiye'de 18 yaş altındaki Suriyeli sığınmacı sayısı 1 milyon 656 bin 695'dir. Bu çocukların en az 600 bini Türkiye'de doğdu, geri kalanları ise çok küçük yaşlarda Türkiye'ye sığındı (Mülteci-Der, 2018). Göç ve göçün neden olduğu travmalarla birlikte yetişen yeni nesil, kendilerinden önceki sosyal kimliği referans alabilecek koşullara sahip değildir. Bu nedenle içinde yer aldıkları koşulların kendilerine atfettiği kimliği edinme eğilimindedir. Dünyadaki mülteci

kamplarında sıklıkla görülen kayıp nesil olgusunun, Türkiye'deki kentsel alanlara yayılmış olan Suriyeli sığınmacılarda da ortaya çıkmasının nedeni, Suriyelilerin kentlere yayılmış olmalarına rağmen, kentlerin koca birer kampa dönüşmüş olması ile ilişkilidir. Bir başka ifadeyle, toplumsal dışlamanın, ayrımcılık ve eşitsizlik pratiklerinin, milliyetçi duygularla kaba tartışılan sığınmacı düşmanlığının, sınıfsal sömürü ve istismarın normalleştirilmesinin sonucunda, Türkiye'de doğan ve büyüyen Suriyeliler, topluma entegre olmaktan daha çok sığınmacı kimliğini edinmektedir.

4. Sığınmacı emek piyasası

Sığınmacılar kendi aralarında özdeş değildir. Sınıfsal, ekonomik, sosyal, kültürel farklılıklar sığınmacılar içerisinde farklı katmanların oluşmasına neden olur. Bu durum sosyal, kültürel ve ekonomik olarak farklı sermayelere sahip gruplar arasında ortaya çıkan farklılıkların bir sonucu olduğu öne sürülebilir. Örneğin Suriyeli bir Türkmen ile Suriyeli bir Kürt, Türkiye'ye sığındıklarında aynı koşullar altında yaşamayabilir. Benzer bir biçimde, Suriyeli bir sermaye sahibi ile Suriyeli bir tarım işçisi de aynı koşullar altında yaşamayabilir. Sığınmacı kimliği ekonomik, sosyal, kültürel ve sembolik sermaye bakımından en altta yer alanların inşa ettikleri bir kimlik olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla her sığınmacı aynı koşullar altında yaşamadığı gibi göç sürecinden de aynı şekilde etkilenmez. Bununla birlikte ulusal ve uluslararası yardım örgütlerine erişimlerinde de farklılıklar bulunur.

Sığınmacı kimliği, Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların emekleri dışında herhangi bir sermaye bileşeni-ne sahip olmamalarından kaynaklanan bir kimliktir. Bu nedenle bütün Suriyeli sığınmacıları kapsamaz. Bugün İstanbul'da birçok Suriyeli işveren bulunmaktadır ve hepsi Suriyeli işçi çalıştırmaktadır. Bu işçilere çalışma koşulları açısından bakıldığında Türkiye'deki işveren ile Suriyeli işveren arasında anlamlı bir fark bulunmadığı öne sürülebilir. Suriyeli işverenlerin, sahip oldukları kültürel hegemonya sayesinde, Suriyeli işçiler üzerinde daha etkili bir denetim ve kontrole sahip olduğu öne sürülebilir.

Bununla birlikte İstanbul'daki Suriyeli sığınmacılar, sahip oldukları sosyal sermaye sayesinde çeşitli networklere erişebildikleri için bazı Suriyeli sığınmacıların kayıt-dışı istihdamını sağlayan araçlar olarak çalışmaktadır. Örneğin İstanbul'un çeşitli ilçelerinde duvarlara, elektrik direklerine "Suriyeli işçi için arayınız" şeklinde telefon numaraları verilmektedir. Bu numaraları arayan kişiler, başta tekstil ve inşaat

olmak üzere, kısa süreli ve kayıt-dışı çalıştırmak için, Suriyeli sığınmacıları çalıştırabilmektedir. Örnekler çoğaltılabilir, ancak burada vurgulanmak istenen husus, sığınmacıların içerisinde de bir ayrışmanın olduğu, dolayısıyla göçle başlayan sürecin her sığınmacı için aynı koşulları içermediğidir.

Sığınmacılar arasındaki bu farklılıklar, sığınmacı kimliğine sahip olan Suriyelilerin, sadece Türkiyeli sermaye sahipleri tarafından değil, Suriyeli sermaye sahipleri tarafından da sömürülme ve istismar edilmelerini kolaylaştırmaktadır. Devletin işgücü piyasasını düzenleme işlevini yadsıması ve emekçileri piyasanın "görünmez" kurallarının insafına terk etmesi, emek hiyerarşisinde en altta yer alan sığınmacıların kentsel alanda tecrit edilmelerine, güvenlik olanaklarının mahrum kalmalarına ve herhangi bir çalışma hakkına sahip olmalarına neden olur.

Buna rağmen göçmenler yeni yerleştikleri yerin işgücü piyasasına dâhil olmanın yollarını aramaktadır. Bu nedenle işgücü piyasası ile göçmenlik, göçmen işgücü ve göçmen kimliği arasında güçlü ilişkiler bulunur. Göç literatüründe yer alan "işgücü göçü" gibi teknik ayrımların analitik bir değeri olmakla birlikte, göçmenlerin -göç etme nedenlerinden bağımsız olarak- hızla işgücüne dönüştüklerini açıklamak için yetersizdir (Balch ve Scott, 2011). Göçmenlerin faal ya da yedek işgücüne dönüşmesinin, ev sahibi işgücünün ücretleri üzerinde bir baskı yaratmasının nedeni, göçmenlerin emek sürecine dâhil olmaları değil, egemen birikim rejiminin emek maliyetlerini düşürmek konusundaki baskısıdır. Özellikle enformel emek literatürü içerisinde sürdürülen bu tartışma, işgücünün küresel ölçekte güvencesizleştirildiğini ve bunun devlet-sermaye birlikteliği ile sürdürüldüğünü göstermektedir (Castles, 2011). Göçmenlerin işgücü piyasasındaki istihdamları formel ya da enformel koşullar altında ve birikim rejiminin işgücü piyasasını düzenleme tekniklerine bağımlı olarak gerçekleşmesinde devletlerin göç, göçmen, sığınmacı ve mülteci politikaları göz ardı edilemez. Dolayısıyla devlet, hem ev sahibi işgücü hem de göçmen işgücü üzerinde etkili bir faildir ve birikim stratejilerini düzenleyen ortaklardan biridir (Haas 2008; Engbersen ve Broeders, 2011).

Özellikle Türkiye'deki yaygın medyada yer alan söylemler, Suriyelilerin kriminalize edilmesine neden olmaktadır (Erdoğan ve ark., 2017). Göçmenleri aşağılamanın, küçümsemenin ve hor görmenin farklı tezahürleri olan bu damgalamalar, sığınmacıları toplumun dışında görme ve onları

ötekileştirmenin ve ırkçılığın bir biçimidir. Bu yeni ırkçılık davranışı, göçmenlere karşı kendi kültürel niteliklerini sabit, metafizik, değişmez görmeyi ve bunu yüceltmeyi olağanlaştırır; her türlü ötekilik alametinin etrafında oluşturulan farklılık/başkalık muhayyilesinin söylem, temsil ve eylem ile dışarıya çıkmasına neden olur (Balibar, 2007; Berger ve Mohr, 2011). Etnik ya da dinsel kimlikler, ekonomik eşitsizlikleri ve ayrımcılıkları gizleyerek onların üstünü örter. İşgücü piyasasında kimlikler belirleyici gibi görünmelerine rağmen, aslında ekonomik ilişkiler kimlikler üzerindeki eşitsizlik ve ayrımcılık uygulamalarının nedenidir. Dolayısıyla grup davranışlarını belirleyen hukuk, eğitim, din gibi üst yapı normları, ekonomik ilişkiler ve düzenlemeler içerisinde belirlenmektedir. Bu nedenle gelişmiş ülkelerdeki "demokratik" siyasal sistemlerin kimlikler üzerinden inşa ettiği eşitsizlik ve ayrımcılık uygulamaları, sömürgeci siyasal sistemlerle uyum göstermektedir (Burawoy, 1974).

Bu gelişmelerin bir sonucu olarak işgücü piyasası ırk, etnik köken, dini inanç, toplumsal cinsiyet ve benzeri nitelikler ile yeniden düzenlenmekte, sığınmacılar ve göçmenler düşük ücretlerle ve güvencesiz olarak istihdam edilmektedir. Mekanda gerçekleşen gettolaşma işgücü piyasasında da kendini göstermektedir (Piore ve Safford 2007). İşgücü piyasası içerisinde göçmenlere ve azınlıklara karşı eşitsizlik ve ayrımcılık içeren uygulamalar, egemen kimliğin imtiyazlarını sürdürebilmelerinin bir aracına dönüşür. Egemen kültürün üyesi olan işgücü, ırkçı tutum ve davranışlar ile sığınmacılara yönelik eşitsizliği ve ayrımcılığı meşrulaştıran ideolojik ve politik angajmanları, bir tür "ahlaki panik" içerisinde dile getirir (Wacquant, 2003). ırkçı uygulamaların bu şekilde maskelenmesi ile eşitsizlik ve ayrımcılık içeren uygulamalar süreklilik kazanırken, aynı zamanda ev sahibi olan işgücü kendi ekonomik ve sosyal kazanımlarının önündeki olası rekabet alanlarını ortadan kaldırmış olur. Bu nedenle egemen kimliğe mensup olan "işçi sınıfı açısından ayrımcılık" işgücü piyasası içerisinde avantajlı konumu sürdürmenin bir yolu olarak değerlendirilmektedir (Gramsci, 1996).

Sonuç

Eğer mülteciler (ki yüzyılımızda sayıları artmaya devam ediyor ve bugün insanlığın önemli bir parçasını oluşturacak noktada bulunuyorlar) modern ulus-devlet düzeni için bu kadar rahatsızlık verici bir unsur oluşturuyorsa bunun nedeni her şeyden önce şudur: Mülteciler, insan ile vatandaş, -doğum ile milliyet arasındaki sürekliliği koparmak suretiyle, modern

egemenliğin orijinal kurgusunu krize sokuyor. Mülteciler, doğum ile ulus arasındaki farkı ortaya çıkarmakla, siyasal alanın gizli önvarsayımını —yani çıplak hayatı— gözler önüne seriyor. Bu anlamda mülteci, Arendt'in dediği gibi, gerçek "hakların insanı"dır, yani her zaman için hakların üstünü örten vatandaş kurgusunun dışında hakları cisimleştiren ilk ve gerçek insandır. Ne var ki tam da bu yüzden mültecileri siyasal olarak tanımlamak çok zordur (Agamben, 2013).

Göç ve göçmenlik hakkında yapılan çalışmalarda sıklıkla göze çarpan kültüralist eğilimler, farklı kimliklere ve kültürel farklılıklara özel bir önem atfetmelerine rağmen göçmenler ile ev sahibi toplum arasındaki sorunların, sosyo-kültürel farklılıklardan ortaya çıktığını öne süren ve entegrasyonu farklılıkların uzlaşması olarak yorumlayan bu yaklaşımların göz ardı ettiği meselelerin başında sınıf gelmektedir. İşgücü piyasasında istihdam edilen göçmenlerin kimlikleri, sınıfsal sömürü ilişkileri içerisinde yeniden üretilmektedir ve göçmen kimliğinin yeniden üretilmesinde sınıfsal sömürü ilişkileri ve mekanizmaları, göçmenleri yeniden üretilen kimliğin içerisinde tutmaya odaklanarak, onlara yönelik eşitsizlik ve ayrımcılıkları olağanlaştırma eğilimindedir.

Bu nedenle göçmenlerin din, etnik köken ve kültürel kimlikleri, ev sahibi toplumdaki çok farklı olmak zorunda değildir. Ancak farklılıklar arttıkça, onlardan nefret etmek, böylelikle onlara yönelik haksız-eşitsiz davranışları makulleştirmek daha kolay hâle gelmektedir. Her türlü farklılığı ötekileştirmenin bir nedenine çevirme süreci, göçmenleri kimlikleriyle çevrelemek isteyen tahakküm mekanizmaları tarafından oluşturulmaktadır. Hukuki, sosyal, politik, ekonomik ve diğer alanlarda mevcut olan tahakkümler, göçmenlerin göç sürecinden uzaklaşmasına, göçü tamamlamalarına izin vermez. Gerçekçi olmayan entegrasyon uygulamaları ile müphem, belirsiz tanıma politikaları (recognition policies) göçmenlere fayda sağlamayan ve onları gerçek anlamda sosyal ilişkilere dâhil etme niyetinde olmayan prosedürler olarak yürütülmektedir (Göksel, 2018).

2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı sonrasında Türkiye'ye sığınan Suriyeliler örneğinde görüleceği üzere, göçmen kimliği işgücü piyasasındaki eşitsizliklerin ve esnekleşmenin yeniden düzenlenmesinde etkilidir. Bu düzenlemeler sadece ekonomik ilişkiler düzleminde gerçekleşmez. Hukuktan eğitime, sağlıktan barınmaya kadar toplumsal alanların hepsi yeniden düzenlenerek, göçmenlerin ve ev sahibi işgücünün üzerindeki denetimin ve kontrolün

yoğunlaşmasına neden olur. İşgücü üzerindeki baskının ve sömürünün sürdürülebilmesi için gerekli olan bu denetim ve kontrol ise, işgücünün, kimlikler üzerinden parçalanmasıyla sağlanır. Türkiye'deki Suriyelilerin mülteci statüsü elde edememesi, çalışma izni alamaması, medya ve bürokrasi tarafından "misafir" ya da "kardeşlerimiz" gibi değer yüklü sıfatlarla nitelendirilmeleri, kentler içerisindeki gettolara sıkıştırılmaları ve benzeri birçok sorun, Suriyelileri kayıt dışı, güvencesiz ve ağır koşullar altında çalışmaya zorlamaktadır. Bu koşulların olağan hâle gelmesini sağlayan nedenlerden biri göçmen kimliğidir. Çünkü egemen birikim rejimi içerisinde kimlikler, yeni tür eşitsizliklerin icat edilmesinde önemli pay sahibidir. Özellikle yeni eşitsizlik biçimlerinin ve ayrımcılıkların ortaya çıkmasına neden olan kimlikler hiyerarşisi, bu eşitsizlik ve ayrımcılıkların toplumu oluşturan diğer kimliklere doğru yayılmasına da neden olur. Böylelikle toplumu oluşturan kişiler ve gruplar herhangi bir hukuki norm içermeyen ayrımcılık dizgesinin olağanlaştığı bir sosyal ilişkiler kümesine dâhil olmuş olurlar.

Kimlikler, egemen birikim rejiminin eşitsizlikleri ve ayrımcılıkları sürekli ve yeniden üretmesi için gerekli olan sosyo-kültürel malzemeler olmaktan daha çok, toplumun üyelerini bölen ve yapılaşma eğilimindeki egemen birikim rejiminin ve toplumsal düzenlemelerin neden olduğu eşitsizlikleri açıklamının, rasyonelleştirmenin yollarından biridir. Bu nedenle kapitalist üretim modeli devam ettiği sürece kimlikler üzerinden gerçekleşen ayrımcılıkların da devam edeceği öne sürülebilir. Göçmenler açısından bu durum iki yönlü tazyik içerir. Bir yandan göçle birlikte yaşanan, yaşanması anlaşılabilir olan uyum süreci devam ederken, diğer yandan egemen birikim rejiminin içerisinde yer almanın kurallarını edinmesi gerekmektedir. Esnekleşmenin, enformelleşmenin ve prekarizasyonun kurallaştığı bir işgücü piyasası içerisinde göçmen emeği, güvencesizliğin bütün boyutlarını tecrübe etmek zorunda kalan bir kimlik göstereni hâline dönüştürülür.

Dipnotlar

1. Türkiye'ye yönelik kitlesel göç hareketleri ilk defa Suriyeliler ile başlamadı. 1988 yılında Halepçe katliamından kaçan yaklaşık 120 bin Kürt, 1989 yılında Bulgaristan'dan gelen yaklaşık 400 bin Türk, 1991 yılındaki Körfez Savaşı sırasında yaklaşık 460 bin Iraklı, 1992 - 2001 yılları arasında eski Yugoslavya'dan gelen yaklaşık 25 bin Boşnak (1992), 20 bin Kosovalı (1999) ve 20 bin Arnavut (2001) Türkiye'ye yönelik kitlesel göçün bilinen kısımlarını içermektedir (Corliss, 2003). 2011 yılında başlayan Suriyeli göçünü, diğer kitlesel göçlerden ayıran husus, bu sürecin çok kısa sürede gerçekleşmesiydi.

Milyonlarca Suriyelinin 1-2 yıl içerisinde Türkiye'ye girişi yapması ve Türkiye'nin buna hazırlıksız olması, Suriye'den gelen sığınmacıların birçok sorunla karşılaşmasına neden oldu.

2. Türkiye, 1961 tarihinde imzaladığı "Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi" ve 1967 yılında onayladığı "Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Protokol" ile mültecilere ilişkin uluslararası korumayı kabul etti. Ancak coğrafi sınırlamayla ilgili bir şerh eklediği için Avrupa dışından gelenleri üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar şartlı mülteci statüsünde, geçici olarak kabul etmekte ve Avrupa dışından gelenleri mülteci olarak kabul etmemektedir. Konunun hukuki yönüyle ilgili bir diğer husus Türkiye'de "sığınmacı" diye bir statünün bulunmamasıdır. Herhangi bir nedenle ülkesini terk ederek Türkiye'ye sığınan herhangi bir kişi "uluslararası koruma başvuru sahibi" şeklinde bir statü kazanır. Bugün 4 milyonunu üzerinde sığınmacının yaşadığı Türkiye'de mülteci statüsüne sahip sadece 3 kişi var (Karabağlı, 2018). Bununla birlikte Birleşmiş Milletler Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme'ye göre Türkiye'ye sığınan Suriyeliler, diğer göçmenlerden, örneğin Nijer, Gana, Irak ya da Afganistan'dan gelen göçmenlerden farklı olarak "fiili (de facto) mülteci" konumundadır (GTS, 2009: 10).

3. Mâdun kavramı "her türlü toplumsal/kültürel/ekonomik/politik alt/üst ikiliğinde, alt konumu işgal edenler için" kullanılmaktadır (Somay, 2008: 155). Toplumdaki egemenlik gösterenlerini taşıyanlar tarafından; gündelik hayatta yaşadığı çaresizliği dile getirebilmek için herhangi bir imkâna sahip olmayan, yoksul, etnik, dini-mezhebi, cinsel ya da grup kimliği nedeniyle eşitsizliğe, ayrımcılığa maruz kaldığını hisseden, jest ve mimiklerinden diline, şivesine ve dış görüşüne kadar fiziksel, bedensel, duygusal nitelikleri itibarıyla aşağılanmaya, horlanmaya, itibarsızlığa layık görülen kesimleri ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Mâduniyet çalışmaları, birbiriyle ilişkili ve mâdunların etrafını saran koşulların neden olduğu toplumsal yapı içerisinde yer alan kişiyi, bir fail olarak değil, belirlenen bir şey olarak kavramaktadır. Bu nedenle mâdunu dilsiz, dolayısıyla özneleşememiş bir tip olarak tasvir eder. Mâdun, mâdun olduğunu ifade ettiği an bundan kurtulan bir sınıfsal fragment olarak kabul edilir (Spivak, 1990: 158). Konuşamayan, konuşamadığı için mâdunluğu yazgılan ve ancak konuşmakla mâdunluktan kurtulabilecek olan toplulukların (Spivak, 1988) dışlayıcı ya da ayrımcılık üreten mekanizmalar karşısındaki konumu sosyal, siyasal ve ekonomik haklarla doğrudan ilişkilidir.

4. Aslında bu iki göç hareketinin karşılaştırılması pek gerçekçi değil. Yaklaşık 20 bin nüfuslu Mekke'den, yine yaklaşık 20 bin nüfuslu Medine'ye göç edenlerin sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte verilen en yüksek rakam 226'dır (Margoliouth, 2006). Türkiye'ye sığınan Suriyelileri Muhacir, ev sahibi toplumu ise Ensar olarak tanımlamak, bu göç dalgası ile birlikte ortaya çıkması muhtemel hoşnutsuzlukları gidermek için politik bir söylem olarak kabul edilebilir.

5. Neoliberal sermaye birikimi için merkezi önemde olan ucuz ve güvencesiz emek, sınıfsal sömürü ilişkilerinin

bütün toplumsal alanlarda örgütlenmesiyle sürdürülür. Burada kimliklerin (örneğin sığınmacıların ya da Kürtlerin, kadınların ya da Alevilerin) hak talepleri, egemen ideoloji tarafından demokratikleşme ile ilgili sorunlar olarak sunulmaktadır. Demokratikleşme ile halledilmesi mümkün, fakat şu an ertelenmesi gereken sorunlarmış gibi... Böylece egemen kimlik (erkek-Sünni-Türklük) açısından sınıfsal eşitsizlikler, bu kimliği kapsamayan ve bu kimlikle aynı toplumda yaşayanlar tarafından "zımnen" doğal kabul edilmesi gereken gerçeklikler olarak öne sürülür. Böylelikle toplumsal eşitsizlik ve ayrımcılık kimlik üzerinden tanımlanır ve sınıfsal sömürünün şiddeti, sadece ezilen kimlikleri değil egemen kimliği de içerecek şekilde, toplumdaki bütün kesimleri içine alarak devam eder.

Kaynaklar

- Agamben, G.** (2013) *Kutsal İnsan, çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı.*
- Akçabay, C.** (2016) *Mülteciler ve Hukuk Politikası: Suriyeli Sığınmacılara Tanınan Geçici Koruma, DISK-AR, 4:126-33.*
- Balch, A., Scott, S.** (2011) *Labour Market Flexibility and Worker Security in an Age of Migration, Foggy Social Structures: Irregular Migration, European Labour Markets and the Welfare State* içinde, (edi.) M.Bommes, G. Sciortino, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Balibar, E.** (2007) *Bir Yeni Irkçılık Var mı?, Irk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler* içinde, (edi.) E. Balibar, I. Wallerstein, İstanbul: Metis.
- Berger, J., Mohr, J.** (2011) *Yedinci Adam, trans. Cevat Çapan, İstanbul: Agora.*
- Burawoy, M.** (1974) *Race, Class and Colonialism, Social and Economic Studies, (23/4): 521-550.*
- Castles, S.** (2011) *Migration, Crisis, and the Global Labour Market, Globalizations, (8/3): 311-324.*
- Corliss, S.** (2003) *Asylum in Turkey: Today and Future Prospects, Migration and Labour in Europe: Views from Turkey and Sweden* içinde, (edi.) E. Zeybekoğlu, B. Johansson, İstanbul: MURCIR & NIWL.
- Eckert, R.** (2006) *Culture or Conflict: Migration, Culture Conflict and Terrorism, Migration, Culture Conflict, Crime and Terrorism* içinde, (edi.) J.D. Freilich, R.T.Guerette, Burlington: Ashgate Publishing.
- Engbersen, G., Broeders, D.** (2011) *Immigration Control and Strategies of Irregular Immigrants: From Light to Thick Fog, Foggy Social Structures: Irregular Migration, European Labour Markets and the Welfare State* içinde, (edi.) M. Bommes, G. Sciortino, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Erdoğan, M.** (2015) *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması, Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi. Ankara: Hugo.*
- Erdoğan, M., vd.** (2017) *Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Mülteciler Yönelik Medya Algısı, Ankara: Freedom Research Association.*
- Erdoğan, N.** (2007) *Yok-sanma: Yoksulluk -Mâduniyet ve Fark-Yaraları, Yoksulluk Halleri* içinde, (edi.) Necmi Erdoğan, İstanbul: İletişim.
- Erdoğan, R. T.** (2014) *Bizler Ensar Sizler Muhacir, Erişim Tarihi: 14.03.2018, https://goo.gl/pwzkoy.*

- Geçici Koruma Yönetmeliği** (2014), Erişim Tarihi: 04.11.2017, <https://goo.gl/9BFncD>.
- Girit, S.** (2015) Suriyeli Mülteciler Dosyası: İstihdamda En Alt-takiler, Erişim Tarihi: 05.03.2018, <https://goo.gl/Y9mzvW>.
- GTS/Göç Terimleri Sözlüğü** (2009) Uluslararası Göç Örgütü, İsviçre.
- Göker, G.** (2015) Göç, Kimlik, Aidiyet. Kültürlerarası İletişim Açısından İsveçli Türkler, Konya: L-T.
- Göksel, G. U.** (2018) *Integration of Immigrants and the Theory of Recognition: Just Integration*, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Gramsci, A.** (1996) *Prison Notebooks* (Vol. 2), trans. Joseph A. Buttigieg, New York: Columbia University.
- Gramsci, A.** (2014) *Hapishane Defterleri* (Vol. 4), trans. Barış Baysal, İstanbul: Kalkedon.
- Haas, H.** (2008) *Irregular Migration from West Africa to the Magreph and the European Union*, International Organization for Migration.
- Harvey, D.** (1985) *The Urbanization of Capital*, Baltimore: Johns Hopkins University.
- Hechter, M.** (1976) Response to Cohen: Max Weber on Ethnicity and Ethnic Change, *American Journal of Sociology*, (81/5): 1162-1168.
- Karabağlı, H.** (2018) Türkiye'de 4.3 Milyon Göçmen Yaşıyor; Mülteci Statüsünde 3 Kişi Var, Erişim Tarihi: 25.01.2018, <https://goo.gl/569fiY>
- La Barbera, M. C.** (2015) *Identity and Migration: An Introduction, Identity and Migration in Europe: Multidisciplinary Perspectives*, International Perspectives on Migration içinde, London: Springer.
- Margoliouth, D. S.** (2006) *Mohammed and the Rise of Islam*, New York: Cosimo.
- Monsivais, G. I.** (2004) *Hispanic Immigrant Identity: Political Allegiance vs. Cultural Preference*, New York: LFB Scholarly Publishing.
- Mülteciler Derneği** (2018) Türkiye'de Çalışma İzni Verilen Suriyeli Sayısı, Erişim Tarihi: 02.03.2018, <https://goo.gl/tpwKsB>
- Nilsson, A., Wrench, J.** (2009) *Ethnic Inequality and Discrimination in the Labour Market, Equal Opportunities and Ethnic Inequality in European Labour Markets* içinde, (edi.) K. Kraal, J. Roosblad, J. W., Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Omi, M., Winant, H.** (1994) *Racial Formation in the United States*, New York: Routledge.
- Orozco, M., Garcia-Zanello, E.** (2009) *Hometown Associations: Transnationalism, Philanthropy, and Development*, *Brown Journal of World Affairs*, (15/2): 1-17.
- Piore, M. J., Safford, S.** (2007) *Preliminary Thoughts on Identity and Segmentation in Primary Sector Labor Markets*, *Socio-Economie Du Travail*, (41/6): 925-940.
- Rogers, R.** (1986) *The Transnational Nexus of Migration*, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, (485): 34-50.
- Rouse, R.** (1995) *Questions of Identity: Personhood and Collectivity in Transnational Migration to the United States*, *Critique of Anthropology*, (15/4): 351-380.
- Schäfers, B.** (2003), *Wanderung, Grundbegriffe der Soziologie*, (edi) Bernhard Schäfers, Opladen: Leske+Budrich.
- Siniša, M.** (2004) *The Sociology of Ethnicity*, London: SAGE.
- Somay, B.** (2008) *Çokbilmiş Özne*, İstanbul: Metis.
- Spivak, G. C.** (1988) *Can the Subaltern Speak, Marxism and the Interpretation of Culture* içinde, (edi.) Cary Nelson & Lawrence Grossberg, Chicago: University of Illinois.
- Spivak, G. C.** (1990) *The Post-Colonial Critic: Interviews, Strategies, Dialogues*, (edi.) Sarah Harasym, New York: Routledge.
- Tinto, E. K.** (2017) *Policing the Immigrant Identity*, *Florida Law Review*, (68/3): 819-873.
- Wacquant, L.** (2003) *Fransız Banliyöleri ve Amerikan Zenci Gettosu: Karıştırma Yerine Karşılaştırma*, *Toplum Bilim*, (17): 45-55.